

УДК 378.011

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ольга Подобедова, старший викладач кафедри соціальних і правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0009-0006-0026-6898

E-mail: olgaviktorivnapodobedova@gmail.com

У статті розглядається актуальність формування правової культури в майбутніх вчителів правознавства, як важливого елементу готовності до професійної діяльності. Теоретично встановлено компоненти поняття права культура, розглянуто педагогічний процес та зроблено спробу означення основних етапів для вирішення педагогічної проблеми по формуванню правової культури у здобувачів освітнього ступеня «бакалавр». Визначено та теоретично охарактеризовано етапи, критерії та функції, що полягають в педагогічну основу формування правової культури у здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: здобувач освіти; права культура; критерій; етап; заклад вищої освіти; компоненти; готовність; права система; компетентність; освітній процес.

STAGES OF FORMATION OF LEGAL CULTURE AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Olha Podobiedova, Senior Lecturer of the Department of Social and Legal Disciplines, Pavlo
Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0009-0006-0026-6898

E-mail: olgaviktorivnapodobedova@gmail.com

The article examines the relevance of the formation of legal culture in future teachers of law as an important element of readiness for professional activity. The components of the concept of legal culture were theoretically established, the pedagogical process was considered, and an attempt was made to identify the main stages for solving the pedagogical problem of forming legal culture among bachelor's degree holders. The stages, criteria and functions that constitute the pedagogical basis of the formation of legal culture among students of higher education are defined and theoretically characterized. Ukraine's movement towards a democratic, sovereign, pro-European and legal state requires rethinking the role of legal culture. According to the Constitution of Ukraine, the formation of a legal culture must be considered as the acquisition of every citizen's right to freedom, the right to protect his life and health, the right to respect and dignity, the right to freedom and inviolability, the right to free movement on the territory of the state, the right to free development his personality, etc. The formation of legal culture must begin with the first steps of a person's awareness of legal aspects. And then, at each educational stage, it is necessary to deepen legal knowledge for the formation of legal competence, that is, the acquisition of the ability to protect one's own rights, which are provided for by the current legislation of Ukraine.

Taking into account all aspects of the Law of Ukraine "On Education", the purpose of which is implemented through the formation of key competences, it provides for the formation of legal civil and social competence, which is connected with the implementation of the ideas of democracy, justice, equality, human rights, well-being and a healthy lifestyle, with awareness of equal rights and opportunities.

Keywords: student of education; legal culture; criterion; stage; institution of higher education; components; readiness; legal system; competence; educational process.

Рух України до демократичної, суверенної, проєвропейської та правової держави вимагає переосмислення ролі правової культури. Відповідно до Конституції України формування правової культури необхідно розглядати, як набуття права кожного громадянина на свободу, право захищати своє життя і здоров'я, право на повагу і гідність, право на свободу та недоторканість, право на вільне пересування територію держави, право на вільний розвиток своєї особистості тощо. Формування правової культури необхідно розпочинати з перших кроків усвідомлення людиною правових аспектів. А потім на кожному освітньому етапі необхідно поглиблювати правові знання для формування правової компетентності тобто набуття вмінь здійснювати захист власних прав, що передбаченні чинним законодавством України.

Враховуючи всі аспекти Закону України «Про освіту» мета якого реалізовується через формування ключових компетентностей передбачає формування правової громадянської та соціальної компетентності, що пов'язано з реалізацією ідей демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей. Наступним етапом стає здобуття освітнього ступеня «бакалавр» в закладах вищої освіти. Адже враховуючи Закон України «Про вищу освіту» де вища освіта передбачає опанування знаннями, формування умінь і практичних навичок відповідно до майбутньої професійної діяльності. Реалізація основних завдання даного закону полягає у формуванні особистості шляхом патріотичного, правового та екологічного виховання [3].

Отже, процес здобуття освіти в різних за рівнем педагогічних закладах вбачає поетапне формування правової компетентності, як одних з дієвих педагогічних підходів опанування здобувачем правової культури. Успішне вирішення даної педагогічної проблеми полягає, що здобувач освітнього ступеня «бакалавр» на власній практичній діяльності зможе в повному обсязі проводити правове виховання серед молоді, співробітників, колег тощо. Дана діяльність буде направлена на підняття рівня престижу права та правового рівня кожної особистості. Тому, є актуальна проблема пошуку та впровадження ефективних педагогічних технологій для формування не тільки професійної компетентності а й правової культури у здобувачів освітнього ступеня «бакалавр».

До питань вирішення проблеми удосконалення процесу правової підготовки майбутніх вчителів в закладах вищої освіти працювали науковці, як М. Васильєв, А. Губа, В. Дубровський, Г. Скоробогатов, А. Хуторський тощо. Над проблемою формування правової культури в осіб, суспільства та деяких соціальних груп висвітлено в працях науковців Г. Балюка, Д. Грубіча, Г. Клімова, С. Максимова, О. Менюка, Є. Назаренка, О. Татаренцева, Ю. Шемшученка тощо. Дослідженню проблем правового виховання особистості висвітлено в працях дослідників О. Дахіна, Я. Кічука, В. Котюка, В. Обухова, О. Скакуна, М. Цвікуна тощо. Формування правової компетентності було досліджено в працях науковців Н. Бібіка, А. Губи, С. Гурни, О. Коваленка, Д. Клочкова, О. Пометуна тощо. Але, над проблемою формування правової культури в майбутнього вчителя правознавства у процесі здобуття освітнього ступеня «бакалавр» було приділено мало уваги.

Мета статті полягає у визначенні компонентів поняття права культура, теоретичному встановленню етапів формування правової культури у здобувачів вищої освіти та виокремлення критеріїв для встановлення рівня готовності до професійної

діяльності.

Суспільна проблема формування правової культури у громадян, а особливо в молоді набула актуальності через необхідність підвищення рівня правових знань для самореалізації у процесі побудови демократичної незалежної держави. Адже правова культура об'єднує собою систему таких дотичних явищ як мораль, духовність, свідомість і культура. В українському суспільстві протягом різного періоду його розвитку чітко прослідковувався взаємозв'язок та взаємозалежність між моральною та правовою культурою, адже рівень правової культури, що проявляється у розумінні і повазі до таких державних інститутів як право, правосуддя, законності, правової відповідальності, одночасно є основою для моральної поведінки суб'єктів і навпаки [2, с. 14].

Для побудови системи формування правової культури необхідно встановити наступне, а саме сутність, роль, компоненти та взаємозв'язок між елементами правової системи держави. Дослідник О. Скакун вважає, що структура правової системи повинна містити такі підсистеми та елементи, як інституціональну, нормативну (регулятивну), ідеологічну (доктринальну), функціонально-соціальну та комунікативну (інтегральну). Науковець Н. Оніщенко вказує, що правова система – це об'єктивне, історично закономірне правове явище, яке включає взаємозв'язані, взаємозумовлені та взаємодіючі компоненти, як право і законодавство, юридичну практику, механізм правового регулювання, суб'єктивні права і обов'язки, правосвідомість і культуру, правову ідеологію, законність і правопорядок тощо [5, с. 49].

Для більш детального встановлення компонентів необхідно здійснити розвідку багатозначного феномену «правова культура». У науковій літературі термін «культура» має різні тлумачення, але для нашого дослідження є актуальними такі: Культура – це сукупність матеріального і духовного надбання людства, нагромадженого, закріпленого і збагаченого упродовж історії, що передається від покоління до покоління [8]. Філософський аналіз культури становить наукову цінність, тому що без філософської рефлексії, культура може бути усвідомлена лише як фрагментарні її прояви, а не як соціально-історична цілісність. Таким чином, у культурі виявляє себе особлива нормативна сфера, з якою пов'язується існування такого явища світу культури, як право [4, с. 36].

Підготовка фахівця у сфері права передбачає опанування правових знань, набуття практичних вмінь та формування правової компетентності. Адже поняття правова компетентність це здатність фахівця до ефективного вирішення проблем правовим шляхом, що можуть виникати у суспільстві. Дослідник І. Огороднійчук дотримується думки, що сформована правова компетентність, як у здобувача освіти так і у громадянина держави, вбачає опановані знання про соціальні норми і правила поведінки громадян, які встановлюються та регулюються на рівні суверенної держави [6, с. 25]. Рівень правової компетентності залежить від політичного і правового розвитку та стану суспільства в цілому.

Зважаючи на специфіку дослідження також вважаємо за необхідне визначення компонентів правової компетентності. З позиції І. Галдецької правова компетентність вчителя – високий ступінь оволодіння системою правових знань у професійно-педагогічній діяльності, сформовані професійно-правові вміння та практичні навички їх застосування, спрямовані на правове навчання і виховання учнів шляхом педагогічного

впливу. А компонентами правової компетентності майбутнього педагога, як суб'єкта освітніх правовідносин, є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний та діяльнісно-рефлексивний [1, с. 267].

Здійснивши даний аналіз наукової літератури, ми дійшли наступного висновку, що існує багато визначень та тлумачень поняття права культура. Адже наповнення даного поняття на пряму є залежним від змін та розвитку суспільства. На наш погляд слід дотримуватися позиції І. Шаравари, що права культура займає вагоме місце в функціонуванні правової системи сучасного суспільства. А ефективне функціонування правової системи держави залежить від професійного рівня правової культури у здобувачів освіти [9, с. 11].

Для здобувача вищої освіти готовність є одним із важливих факторів, що впливає на усі сфери життєдіяльності суспільства, в тому числі на правомірну поведінку та рівень правосвідомості громадян. У рамках нашого дослідження погоджуємось із думкою багатьох науковців, що права культура особи є такою її властивістю, яка характеризується загальною повагою до права, достатнім знанням змісту правових норм і вмінням їх застосовувати, а також активною правомірною поведінкою у всіх життєвих ситуаціях, є позитивною правосвідомістю у дії, а тому чим вищий рівень правової культури, тим менший рівень правопорушень, тим економічно стабільніше суспільство і щасливіші його члени [2, с. 14].

Сформована на високому рівні права культура у майбутнього випускника закладу вищої освіти, передбачає його готовність до здійснення подачі знань з правової сфери зокрема для учнів закладів загальної середньої освіти. Для нашого дослідження є важливим встановити всі аспекти та проблеми формування правової культури у здобувачів освітнього ступеня «бакалавр», спеціальності Середня освіта (Історія. Правознавство), кваліфікації вчитель правознавства.

Для досягнення мети нашого дослідження було здійснено комплекс теоретичних, методичних та організаційних заходів, які були застосовані під час констатувального та формувального етапів експерименту. Перший – аналітичний етап полягав в проведенні аналізу літератури, освітньої програми, робочих програм, силабусів, методів, способів, підходів та технологій, що використовуються в освітньому процесі підготовки вчителя історії та правознавства.

Освітня програма спеціальності Середня освіта (Історія. Правознавство) першого рівня вищої освіти включає підготовку майбутнього вчителя правознавства. Інтегральна компетентність даної освітньої програми передбачає підготовку майбутнього фахівця до розв'язування складних спеціалізованих задач у сфері загальної середньої освіти, вміти застосовувати сучасні досягнення правових наук, опанувати дидактику правознавства для навчання учнів в умовах динамічних змін в організації навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Реалізація освітнього процесу відбувається з використанням формальної та / або неформальної освіти з акцентом на освіченості, поглибленні і створенні нових знань, здатність до безперервного навчання за індивідуальною освітньою траєкторією. А також впровадження діяльнісного, компетентнісного, контекстного, проблемно-орієнтованого підходів, які реалізуються через навчання на основі досліджень, а також моделювання та вирішення проблемних завдань навчальних і виробничих практик та курсових робіт [7].

Формування правової культури відбувається завдяки опануванню наступних дисциплін, як, конституційне право України, сімейне право України, правове регулювання захисту прав людини, теорія держави і права України, адміністративне право України, теорія та методика громадянської освіти, цивільне та господарське право та навчальна практики з права. А набуття практичних вмінь формувати правову культуру у здобувачів загальної середньої освіти відбувається у процесі проходження виробничої (педагогічної) практики. Також для підсилення освітнього процесу, за вибором здобувачів, можливе використання дисципліни вільного вибору (вибіркового компоненту), а саме житлове право України, історія держави і права України, авторське право, аграрне та екологічне право України, право соціального забезпечення, договірне право України, кримінальне право України, методика навчання правознавства, основи юридичної клінічної практики, правове регулювання захисту прав людини, трудове право України, фінансове право України, цивільне і господарське право України та Римське право.

Другий – констатувальний етап передбачав використання різних методи та методики для визначення рівня готовності майбутнього педагога до формування правової культури в учнів закладів загальної середньої освіти. Також було проведено анкетування серед здобувачів освіти. Його ми проводили у процесі реалізації мети констатувального етапу експерименту, для встановлення рівня мотивації правової діяльності, правових знань та правової компетентності. Анкетування відбувалося серед 2–4 курсів. Але перед початком стало здійснено випадковий відбір студентів до двох груп, а саме до експериментальної та контрольної.

Анкети передбачали наступні питання: «Наскільки Ви вважаєте актуально використання в освітньому процесі закладів вищої освіти потенціал фахових дисципліни та дисциплін вільного вибору для формування правової культури?»; «На Вашу думку яким рівнем правової компетентності ви володієте?»; «Як Ви оцінюєте рівень правових знань, що передбаченні в фахових та дисциплінах вільного вибору?»; «Як Ви оцінюєте власний рівень правових знань?»; «Чи маєте Ви зацікавлення у підвищенні власного рівня правових знань?»; «На Вашу думку, що необхідно удосконалити в освітньому процесі закладів вищої освіти для підвищення рівня правових знань в здобувачів освіти?»; тощо.

З метою визначення рівнів сформованості правової культури у здобувачів вищої освіти ми використали критерії, як мотиваційно-ціннісний (правова мотивація, потреба, цінність та висока професійна діяльність). Даний критерій зосереджений на визначенні ознак і показників рівня осмислення, ставлення та усвідомлення майбутньої професійної діяльності. Когнітивно-змістовий критерій (знання, прагнення до самоосвіти) дозволяє визначити рівень знання про майбутню фахову діяльність, знання що передбаченні дисциплінами даної спеціальності та правових знань. Критерій діяльнісно-рефлексивний (вміння, навички, якість і рівень розвитку, методика, діагностика, самореалізація) використовується для встановлення рівня суб'єктивної готовності до професійної діяльності зокрема, щодо формування правової культуру. Також визначається рівень готовності майбутнього фахівця до здійснення самодіяльності, самозміни, репродуктивно-творчого та виконувати активну правову педагогічну діяльність.

Третій – формувальний етап це побудова освітнього процесу для контрольної та експериментальної груп. Освітній процес в здобувачів контрольних груп відбувався без змін, тобто традиційно, відповідно до освітньої програми. Натомість в експериментальній групі освітній процес був побудований з врахуванням ціленаправленої діяльності на формування правової культури.

Робота в експериментальній групі розпочалась з побудови стратегії на мотивацію студентів до опанування правових знань, підвищення правової свідомості та вироблення правових здібностей, як важливих елементів майбутньої професійної діяльності. У процесі було використано різні семінари, міні-лекції та диспути з метою формування уявлення, розуміння та реалізацію власного потенціалу у майбутній професійній діяльності.

Наступний крок полягав у підвищенні рівня знань шляхом інтеграції правових знань. Він був реалізований через перегляд та оновлення змісту фахових та вибіркових дисциплін. Дані дисципліни впливають на формування особистісно-професійних якостей, але використання міжпредметного та міжтематичного підходів дозволило процес викладання переформатувати у процес опанування правових та педагогічних знань. Все це відбувалося під час семінарів, диспутів, лекції-візуалізації, лекції-бесіди, особистого спілкування, участю в конференціях, тощо. Наступне стало практичне використання набутих теоретичних знань. Дане передбачало формування правових практичних умінь та навичок з використанням активних та інтерактивних методів навчання, як рольові та імітаційні ігри, моделювання педагогічних ситуацій, кейс-стаді і розв'язання професійно-педагогічних задач, робота у групах, ситуаційно-рольові, творчі, організаційно-діяльнісні, імітаційні, ділові ігри, ігри-розминки, індивідуальні проекти, методичний семінар, семінар-диспут, ігри, дискусії, тренінги тощо.

Процес проходження діяльнісно-рефлексивного компонента правової культури здійснювався через практичну діяльність. Дане відбувалося під час самостійно-рефлексивного етапу, а саме у процесі проходження педагогічної практики та практики з права.

Отже, аналізуючи вище викладене нам дозволяє зрозуміти, що дотримання етапів формування правової культури у здобувачів вищої освіти спеціальність «правознавство» передбачає готовності до професійної діяльності, а зокрема формування правової культури в учнів закладів загальної середньої освіти. А виокремленні критерії в повній мірі визначають рівень вказаної готовності.

Провівши аналіз науково-педагогічної літератури нам вдалося встановити характеристику компонентів правової культури. Було визначено етапи формування правової культури в здобувачів вищої освіти. Охарактеризовано критерії для встановлення рівнів сформованості компонентів правової культури в майбутнього вчителя правознавства.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні педагогічних умов та пошук можливостей для впровадження інтерактивних, активних, міжпредметних та міжтематичних педагогічних методів для формування правової культури в майбутніх здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» кваліфікації вчитель правознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галдецька І. Г. Теоретичні основи формування правової компетентності у майбутніх учителів як педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С. 265–269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_57 (дата звернення: 08.02.2023).
2. Драпушко Р. Г. Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 18–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2021_4_5 (дата звернення: 13.02.2023).
3. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 08.12.2022).
4. Макаренко Л. О. Феномен культури у філософському дискурсі. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 73. С. 32–46.
5. Макеева О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 48–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_4_10 (дата звернення: 18.12.2023).
6. Огороднійчук І. А. Розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39(4). С. 67–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39%284%29_12 (дата звернення: 23.02.2023).
7. Освітньо-професійна програма середня освіта (Історія. Правознавство). URL: <http://surl.li/fapqi> (дата звернення: 20.02.2023).
8. Універсальний словник-енциклопедія / голов. ред. М. Попович. 4-те вид., виправл. і допов. Київ: Тека, 2006. 1432 с.
9. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2015. № 3, ч. 1. С. 9–12.

REFERENCES

1. Haldetska, I. H. (2014). Teoretychni osnovy formuvannia pravovoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv yak pedahohichna problema. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhohiia, issue 28*, 265–269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_57 [in Ukrainian].
2. Drapushko, R. H. (2021). Suchasni vyklyky i zahrozy pravovoi kultury molodi. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 4*, 18–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2021_4_5 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
4. Makarenko, L. O. (2016). Fenomen kultury u filosofskomu dyskursi. *Derzhava i pravo. Seriiia: Yurydychni nauky, issue 73*, 32–46 [in Ukrainian].
5. Makeieva, O. M. (2016). Pravova kultura yak chynnyk rozvytku pravovoi systemy. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo, 4*, 48–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_4_10 [in Ukrainian].
6. Ohorodniichuk, I. A. (2013). Rozvytok pravovoi svidomosti i pravovoi kultury maibutnikh inzheneriv. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Pedahohika i psykhohiia, issue 39(4)*, 67–74 [in Ukrainian].
7. Osvitno-profesiina prohrama serednia osvita (Istoriia. Pravoznavstvo). URL: <http://surl.li/fapqi> [in Ukrainian].
8. Universalnyi slovnyk-entsyklopediia. M. Popovych (Ed.). (2006). Kyiv: Tekka [in Ukrainian].
9. Sharavara, I. (2015). Pravova svidomist ta pravova kultura v Ukraini: problemy yikh formuvannia. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka, 3, part 1*, 9–12 [in Ukrainian].